

אצבעוני יוצא למלחמה

הערות על ספרו של יואב רינון, *משבר מדעי הרוח*, ספרית קו אדום, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשע"ד/2014

לכאורה צריך היה כל אדם שמדעי הרוח ומעמדם בישראל יקרים לליבו להלל לקלס ולשבח את ניסיונו של ראש בית הספר לספרות עתיקות וחדשות הפרופסור יואב רינון, המלמד בחוגים לספרות השוואתית ולימודים קלאסיים באוניברסיטה העברית בירושלים, 'להציל' את מדעי הרוח ולהציע פתרונות למשבר שבו הם נתונים לדעתו. ואולם כמה מעקשים ניצבים בין הפרופ' רינון לבין מטרתו הנעלה. אישיותו המדעית של הפרופ' רינון (שכבר נחשפה בציבור במאמרי ביקורת שהופיעו בגיליונות קודמים של 'קתרסיס', והדברים נידונים שוב ובפירוט רב יותר במאמר מקביל בחוברת הנוכחית) מהווה כבר סימפטום של קריסתם ושקיעתם של מדעי הרוח בישראל, אז איך יכול החולה האנוש להציע רפואה למחלתו? אם נדלג לפי שעה על מעקש ראשון זה הנוגע לפרסומים קודמים של הפרופ' רינון נגלה מעקשים אחרים הצצים ועולים מתוך ספרו הנוכחי.

דומה שהעיוורון הגדול ביותר של הפרופ' רינון מצוי בעצם הבנתו את הספרות ומהותה. עבורו הספרות היא אמצעי חינוכי ואפילו אמצעי לחינוך מוסרי. האם צריך להזכיר לו שהספרות, כמו גם צורות אומנות אחרות, אינן אמצעי לשום דבר והן מהות אוטונומית שאינה זקוקה לאיזו הצדקה חיצונית לקיומה? שגיוסה של הספרות להצלת מדעי הרוח יחסל את הספרות? שהצירוף 'ספרות דידקטית' הוא ביטוי גנאי בביקורת הספרות מזה חמישים שנה ויותר? נניח לפי שעה גם לקושי הנ"ל ונפנה לשלושת חלקי מסתו של רינון.

ב־61 עמודים מבקש רינון לעמוד על שורשיו ההיסטוריים של משבר מדעי הרוח (פרק ראשון), לדון ביומרה למדעיות של מדעי הרוח (פרק שני) ולהציע את פתרונו בדמות הצירוף 'פואטיקה דידיקטית' (פרק שלישי). כבר מבט חטוף חושף דיספרפורציה בין גודל הנושאים ויומרתם מחד לבין קוצר הדיון מאידך. ואכן הפרק הראשון לוקה בשטחיות רבה. הוא כולל הנחות אנכרוניסטיות לגבי המושג 'ספרות' ולגבי הצירוף 'מדעי הרוח' הנידונים על רקע יוון העתיקה והדיאלוג האפלטוני 'פוליטיאה'. רינון חוזר על כל הקלישאות בדבר "מלחמת-חורמה על הספרות בכלל ועל השירה בפרט" (עמוד 21) אותה הוא מייחס לאפלטון. העובדה שסוקראטס של הדיאלוג הזה משוחח עם בני שיח שונים (פעם גלאוקון ופעם אדימנטוס) בנקודות שונות בדיאלוג הארוך הנ"ל ושהביקורת העולה מן השיחות הללו מתמקדת במשוררים האפיים והטראגיים וביכולת החיקוי שלהם ולא במשוררים הליריים נעלמה מעיניו של רינון, שחוזר כמנטרה על המלה 'ספרות' כאילו שיש למלה זאת אותה משמעות ביוון של המאה החמישית לפנה"ס ובארץ הקודש בשנת 2014. שינסה הפרופ' רינון לתרגם ליוונית עתיקה את המושג 'ספרות' ונראה אם משהו מבין המשוחחים ב'פוליטיאה' יבין את כוונתו. רינון איננו מבין שהביקורת כלפי הסופיסטים העולה בדיאלוגים שונים של אפלטון איננה מתמקדת בעיסוקים הספרותיים שלהם דווקא אלא בנטיה הסופיסטית להתעלם, שלא לומר לבטל, את המושג החשוב ביותר עבור הפילוסוף (ולא רק הפילוסוף!): מושג האמת (ומושגים משיקים כמו ידיעה, מיומנות או הצטיינות מקצועית או מוסרית; בהקשר המוסרי הצטיינות היא תכונתו של האיש הטוב). רינון איננו מבין שהדיאלוגים הם יצירות ספרות, אכן יצירות ספרות פילוסופיות בהן מחקה אפלטון צורות שיח שונות בהתאם לבני השיח השונים ויוצר עולם דרמטי חי שנתפס כבר בתקופתו כמופת ספרותי הראוי ללימוד ולחיקוי. לשון אחר: בדיאלוגים האפלטוניים מתקיים מתח בין ביקורת המובעת בנקודה כזאת או אחרת בהקשרים דרמטיים שונים על-ידי סוקראטס או בני שיחו על תיאורים מסויימים המופיעים אצל משוררים לבין העובדה שאפלטון בחר בסוגת הדיאלוג הסוקראטי (סוגה ספרותית מקובלת בתקופה) להבעת

רעיונותיו הפילוסופיים. ביקורת מרומזת או מפורשת על הומרוס למשל אותה ניתן למצוא בדיאלוגים שונים איננה מכוונת נגד הסופיסטים דווקא או נגד משוררים, שירה או ספרות, אלא נועדה בין השאר לערער על כמה מן המוסכמות החברתיות באמצעות ביקורת על הקורפוס ההומרי שעליו התבסס כידוע החינוך ביוון העתיקה. ביקורת זאת נועדה בין השאר לעודד את קוראי הדיאלוג לחשיבה ביקורתית מבלי לנסות "להמיר את המשוררים בפילוסופים, ומכאן גם את השירה בפילוסופיה" (עמוד 22).

שוב ושוב חוזר רינון על המובן מאליו: כן, לשירה בעת העתיקה היה תפקיד חינוכי ממדרגה ראשונה: אלה היו הטכסטים שאותם יחידים בעלי זמן חופשי ללימודים למדו ושיננו כחלק מלימוד השפה ורכישת סגנון. לגבי יכולתם של טכסטים אלה גם לחנך לאזרחות טובה, שלא לומר להוליד אנשים טובים, על כך בדיוק מהרהרים בביקורתיות סוקראטס ובני שיחו בכמה מן הדיאלוגים האפלטוניים. כך למשל קריטון, ידידו של סוקראטס ואריסטוקרט אתונאי אמיד שעבר את כל החינוך היווני, איננו רואה כלל – בדיאלוג הקרוי על שמו – את הבעייתיות בעברה על חוקי הפוליס. הפוזיטיביזם של רינון לגבי האפשרות לחנך אנשים באמצעות ספרות עומד לכן בקוטב ההפוך למגמה הביקורתית ולעתים פסימית העולה מכמה מן הדיאלוגים של אפלטון לגבי אפשרות זאת.

דרך הספרות המשנית אותה קורא רינון בקפדנות גדולה הוא הגיע לנאום ההגנה של קיקרו על המשורר ארכיאס (עמוד 31) שבו משתמש קיקרו בביטוי *studia humanitatis* לתיאור מקצועות מסוימים להם יש השפעה מכרעת על הלומדים אותם.¹ מה שרינון לא שנה הוא

1 Cicero, *Pro Archia*, 3: "... quaeso a vobis ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quem ad modum spero, non molestam, ut me pro summo poeta atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum litteratissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique praetore exercente iudicium, patiamini de studiis humanitatis ac litterarum paulo loqui liberius et in eius modi persona, quae propter otium ac studium minime in iudiciis periculisque tractata est, uti prope novo quodam et inusitato genere dicendi."

שפרנצ'סקו פטררקה – אבי התנועה ההומניסטית באיטליה במאה ה-14 (שלמעשה השתייך לדור שלישי של הומניסטים איטלקים, אחרי דורם של לובאטו ומוזאטו), גילה מחדש את קיקרו והשתמש בנאום הזה ממש כדי להציב חמישה מקצועות בבסיס מהפכת החינוך ההומניסטי שכבשה את אירופה כולה במשך מאות שנים: דקדוק, טוריקה, שירה, היסטוריה ואתיקה. כפי שניתן לראות השירה היא רק מקצוע אחד ברשימה.

אבל לרינון אצה הדרך ואין לו זמן לפרטים קטנים. כך למשל הוא קובע (עמוד 32) כי "אוגוסטינוס ידע יונית" וזאת בניגוד גמור לעדויות המצויות בידו ולדעתם של רוב חוקרי אוגוסטינוס היום. בניסיונו להראות שגם ה'קומדיה' של דנטה היא "בראש ובראשונה יצירה דידקטית" מצביע רינון (עמוד 34) על השורה הראשונה המופנית לדעתו ל"כלאדם" (כוונתו לביטוי *nostra vita*) אבל "שוכח" את השורה השנייה אצל דנטה ("*mi ritrovai per una selva oscura*") שבה עובר המשורר מייד לגוף ראשון ובאחת – אם נמשיך את הלוגיקה הפרשנית של רינון – זונח את קוראיו ומטרותיו הדידקטיות הנעלות. ניסיונו של רינון בהערה 30 בעמודים 33-34 להפגין בקיאות ברקע של דנטה כבר עולה לו בטעות קשה: "את האתיקה לניקומאכוס של אריסטו, יצירה מרכזית לתפיסת המוסר שלו בתופת, הוא [דנטה] הכיר על סמך תרגומו של תומס אקווינאס." לשפשף טוב את העיניים: תרגומו של תומס אקווינאס!!! כל תלמיד מתחיל לפילוסופיה של ימי הביניים לומד שתומס, שלא ידע יונית, השתמש בפירושו לחיבורי אריסטו ובכתביו האחרים העושים שימוש קבוע בטיעונים ובתיאוריות אריסטוטליות בתרגומים של אריסטו ללטינית שהיו קיימים בזמנו (במקרה של 'האתיקה', בתרגומו של רוברט גרוסטסט ובנוסח מתוקן של תרגום זה שערך וויליאם מורבקה), והמתין במידת האפשר לתרגומים הטריים של חברו למסדר הדומיניקני, אותו וויליאם מורבקה. כאן בדיוק משלם רינון את מחיר חוסר ההתמקצעות שלו בתרבות ימי הביניים (ואת מחירן של היהירות וחוסר הזהירות שלו), חוסר התמקצעות שהופכת אצלו לדגל (עמודים 37-39): רינון מנופף בביקורתו של ניטשה על החינוך בגרמניה בתקופתו שאלבא דניטשה הלך והתמקצע עד שהפך

"לעיסוק בקוצו של יוד" (עמוד 38) ובא על חשבון הפיכתו של המלומד ל"אדם רחב אופקים" (שם). אם רינון הוא דוגמא לרוחב אופקים אז מובן מאליו שכל התמקצעות וכל צייקנות מדויקת עדיפה שבעתים.

כאמור התנהגות אתית או "מצוינות אישיותית" בלשונו של רינון (עמוד 38) פשוט איננה נובעת ולא יכולה לנבוע מלמדנות וממחקר מדויק וראוי לשמו. היא כוללת הרבה יותר גורמים ומשתנים, וזאת לפני ששאלנו מהי בדיוק מצוינות אישיותית ומי בדיוק יקבע זאת? האם מסע שטחי, רצוף קלישאות מחד וטעויות מאידך, מאפלטון ועד ניטשה, הוא שידריך נבוכים בדרכם אל מצוינותם האישיותית? רינון מוסיף ושואל: "אם לימוד מתמזה בהקניית ידע מקצועי מצומצם, מה טעם יש בעיסוק בספרות ובביקורת הספרות?" (עמוד 39). לימוד אמיתי כולל הקניית ערכים כמו דייקנות ויושר, צניעות, כנות ושאיפה לגילוי האמת. כל מי שהתנסה פעם בלימוד "ידע מקצועי מצומצם" כגון לימוד יוונית עתיקה ולטינית וקריאה במקורות בשפות הללו יודע בדיוק על מה אני מדבר. הטעם לעסוק בספרות ובכל תחום אחר במדעי הרוח הוא שילוב של רצון לפתור בעיות ולשפר את הידע שלנו על-ידי גילויים חדשים או פירושים חדשים, להעניק הבנה טובה יותר למהלכים היסטוריים או לטכסטים מחד, ואהבה גדולה למקצוע מאידך. רינון מבלבל בדבריו בין מחקר ספרות לבין ביקורת ספרות, שני תחומים שלעיתים נפגשים (כשמדובר בספרות עכשווית למשל) אבל בדרך כלל מחויבים למתודות שונות: המתודה המדעית במקרה של מחקר ספרות ומתודה חופשית יותר המחויבת לערכים אסתטיים כאלה או אחרים במקרה של ביקורת ספרות.

בכל מסעו הקצרצר של רינון במחוזות "השורשים ההיסטוריים של משבר מדעי הרוח" לא ניתן תיאור היסטורי ממשי אחד. לא נאמר דבר על כך שמבחינה היסטורית מהעת העתיקה ועד אחרי המהפכה המדעית הגדולה של המאה ה-17 לא היתה כלל הפרדה בין מדעי הרוח ומדעי הטבע. בימי הביניים נלמדו שבע האמנויות החופשיות (בהם הטריוויום שכלל דקדוק, רטוריקה ושירה) כהכנה לקריירה באחת משלוש הפקולטות הגבוהות (תיאולוגיה, משפטים ורפואה). המדע שנלמד באוניברסיטות האירופיות במשך רוב העת החדשה

המוקדמת התבסס על כתבי אריסטו ופירושו מסורתי או נועז שלהם בהתאם לכללים ולתיאוריות שגיבשו האסכולות האריסטוטליות והסכולסטיות השונות. ההפרדה בין מדעי הרוח למדעי הטבע שייכת אם כן לעולם המודרני שבו, בעקבות פריצות דרך בתחומים רבים, נוצר גידול עצום בידע הטכני ובעקבותיו ההתמקצעות ההכרחית. אולם התמקצעות זאת חלה לא רק במדעי הטבע אלא גם במדעי הרוח. כך למשל ההומניסטים של הרנסנס בדורות שאחרי פטרוקה ובעיקר במהלך המאות ה־15 וה־16 פיתחו ושיכללו מאוד את הפילולוגיה והמתודות ההיסטוריות לשם קריאה מדויקת יותר בטקסטים יווניים ולטיניים קלאסיים, הם עמדו על הצורך באיסוף כתבי יד רבים ככל שניתן של כל חיבור ומתוך השוואה וקריאה מדוקדקת לתקן שגיאות ולהעמיד בפני הקוראים טקסטים אמינים ככל שניתן. הפילולוגיה וביקורת הטקסטים המשיכו להתפתח ולהשתכלל והגיעו במידה רבה לשיא בסוף המאה ה־18 ובמהלך רוב המאה ה־19 בעיקר בגרמניה שבה הופיעו לראשונה במהדורות ביקורתיות רוב החיבורים ששרדו מהעולם העתיק היווני והרומי. זהו הרקע לדברי הביקורת של ניטשה שרינון מצטט בהתלהבות תוך שהוא שוכח את העובדה שהוא – רינון – יכול היום פשוט לשלוף מהמדף מהדורה ביקורתית של דיאלוג אפלטוני או הצגה של אריסטופנס או נאום של קיקרו ולקרוא בהם רק תודות לדורות של התמקצעות.

הגישה המדעית והמקצועית במדעי הרוח היא אחד ההישגים החשובים ביותר של ההומניזם הרנסנסי. בלעדיה אין לנו ביקורת מקרא, אין כרונולוגיה, אין ביקורת מקורות, אין כאמור ספרות עתיקה כפי שיש לנו היום ביוונית ובלטינית בשלל מקצועות ותחומים. רינון בפרק השני של מסתו יוצא נגד המדעיות של מדעי הרוח. הוא יוצא נגד מחקרים במדעי הרוח העושים שימוש במתודות ממדעי החברה או הטבע ונגד שימוש גובר בסטיסטיקה "מתוך ההנחה שעולם המספרים הוא האובייקטיביות בהתגלמותה" (עמוד 40). לרינון אין ולו מלה אחת לומר על הגישות המדעיות שהתפתחו בתוך מדעי הרוח עצמם. הביקורת שלו היא כוללנית מדי ומתעלמת משימושים נבונים ופוריים במתודות שונות במדעי הרוח כגון ביקורת טקסטים,

ביקורת מקורות, בלשנות משווה והיסטורית. יש מחקרים שבהם אפילו סטטיסטיקה וטבלאות יכולים לחשוף בצורה יעילה תופעות או מגמות חשובות ויש מחקרים שלא. גישה אנתרופולוגית וסוציולוגית לדת, למשל, עזרה מאוד להבין תופעות דתיות בהקשרים היסטוריים שונים, אבל גישה כזאת הכוללת הגדרה אנתרופולוגית או חברתית של התופעה הדתית איננה ממצית את כל ההבטים המורכבים של תופעה זאת. מה שמפריע לרינון במיוחד כמה שהוא מכנה "הסגידה ל'מדעיות' של מדעי הרוח" (שם) היא הנטייה המדעית לאובייקטיביות ובמיוחד השאיפה למה שהוא קורא "הדרת האדם" (עמוד 41). כדי להוכיח את טענתו פונה רינון לעסוק ביחסים שבין תיאוריה ספרותית ומחקר הספרות ורואה בבלשנות של פרדינן דה סוסיר (המהווה אליבא דרינון נקודת מוצא של התיאוריה הספרותית המודרנית) את אם כל הרעות (עמודים 41-42) בשל התמקדותה בסמינים ובשל ההיבט האימפרסונלי הטבוע בה. מכאן והלאה התיאוריות במחקר הספרות אימצו את הגישה המדעית ורמת הכתיבה של חוקרים בשטח זה הדרדרה ונעשתה דלה ומדעית ועסוקה במיפוי ובתיאור במקום בשיפוט ובמשמעות. כל הטענות הללו אינן חדשות או מקוריות. קורצווייל לפני כארבעים שנה כבר הביט בעין עקומה על כתב העת 'הספרות' שנופף בדגל החדש, והאופנתי אז באקדמיה הישראלית, של מדע הספרות. מה שרינון מבקר למעשה הוא את אחת האופנות הפופולריות היום בשטחים רבים, האופנה הפוסט-סטרוקטורליסטית והדה-קונסטרוקטיבית ואת הדה-הומניזציה שבבסיסה. הוא יוצא חוצץ נגד פוקו ודרידה ובאטלר (עמודים 45-52) בטענות שמשמעים מזה כשלושה עשורים ולא מוסיף איזו מסה קריטית של מקוריות לטענותיו (ובמקרה של ביקורתו נגד באטלר מקצר רינון את דרכו ופשוט מסכם את הביקורת של מרתה נוסבאום ואף מכריז על כך בגאון בעמוד 50). כמו במקרה של מרכזיותה של השירה בחינוך ביוון העתיקה גם במקרה זה רינון מוצא את עצמו טוען את המובן מאליו. המרת הסובייקט האנושי בטכסטים וקונסטרוקטים היא עמדה בעייתית מאוד מבחינה אתית (ועל כך כבר עמדו מזמן למשל אדורנו והורקהיימר בנתחם את מה שכינו 'הדיאלקטיקה של הנאורות') אבל מה לעשות, את אמריקה כבר

גילו. הקשר הלוגי בין השימוש שעושים חוקרים במדעי הרוח במתודות ממדעי החברה למשל, לטוב ולרע, לבין בחירה באפארט תיאורטי מופרך כזה או אחר פשוט לא קיים והחוט המחזיק את הפרק השני במסתו של רינון – 'הדרת האדם' – והקשר של כל אלה למשבר העכשווי במדעי הרוח הולך ונפרם. מעניין שלרינון אין אף מלה לומר על הבלשנות ההיסטורית, כאילו הבלשנות כולה נולדה בין דה סוסיר וחומסקי ואין דבר בלעדיהם, או על מחקר הספרות שאינו נסמך על אפארט תיאורטי ומתמקד בשאלות 'פשוטות' כגון מקורות השפעה והקשר היסטורי תוך ניתוח מדוקדק של מסמכים ארכיוניים ויצירות ספרות. אולי גם אלה מתודות מדעיות מדי עבור רינון?

לאור כל האמור לעיל מובן שהשימוש של רינון במלה 'מצוינות' (למשל בעמודים 52-55) מעורר אצל כל מי שחרד לגורלה של הרמה המדעית במדעי הרוח רטטים ועוויתות לא רצוניים. מהי בדיוק המצוינות של רינון? אותה מצוינות עליה מכריזות אוניברסיטות המחקר הארצישראליות שאחוז ניכר מסגל ההוראה שבהן הוא נטול תקן וקביעות, משמע לא ראוי לתקן ולקביעות בעיני אותם מוסדות אבל ראוי גם ראוי להוראה ולשמירה על אותה מצוינות? אין לצפות לכן מרינון שיבין באמת את החשיבות העצומה שיש בהחזקת חוקרים רציניים בשטחים שונים של מדעי הרוח. אין לצפות ממנו שיבין את הערך המוסף שאינו ניתן למדידה כשמומחה של ממש נכנס לכתה ומלמד ציבור סטודנטיאלי הכולל חוקרים צעירים ומורים עתידיים בכל הרמות ועד אנשים פשוטים שמרחיבים את ידיעותיהם. האם זאת התנערות מאחריות (עמוד 55)? האם אין כאן תרומה לחברה? רינון כל כך עיוור בביקורתו על ה'מדעיות' ועל החלתם של קריטריונים כמותיים שמקורם במדעי הטבע לשיפוט ערכם של מחקרים במדעי הרוח (עמוד 56) – ביקורת מוצדקת לכל הדעות גם אם שוב לא חדשה או מקורית במיוחד – שהוא זונח לחלוטין את המדעיות שבאה ממדעי הרוח עצמם, שמושגים כמו 'דיוק', 'הקפדה', 'רצינות' ו'מחקר' (שם) הם חלק מאבני הבניין שלה. מה לעשות, גם מדעי הרוח הם מדעים ויש בהם מתודות ושיטות עבודה אובייקטיביות ומקובלות על כלל קהילת החוקרים בשטחים השונים. את כל זה מבקש רינון לעצור. כדי להציל את מדעי הרוח ממשברם הוא רוצה

להפוך אותם לבית חרושת לאנשים טובים ולהשליך לפח כל יומרה למדעיות, לא פחות!

רינון היה אולי פחות נרעש מכך שדיסציפלינה כמו בלשנות קושרת בשנים האחרונות את עצמה הן מטעמים מקצועיים והן מטעמים תקציביים יותר למדעי הקוגניציה ולמדעי הטבע מאשר למדעי הרוח ושאותה מגמה מתגלית גם בפסיכולוגיה (עמודים 56-58), אילו היה זוכר איזו חשיבות מתגלית בכמה מן הדיאלוגים המאוחרים של אפלטון למקצועות כמו מתמטיקה או גיאומטריה, או מודע לכך שאריסטו היה למעשה המדען השיטתי הראשון בתרבות המערבית ואביהן של כמה וכמה דיסציפלינות מדעיות לא פחות משהיה חוקר ספרות למשל, למקום הבכיר של המתמטיקה בפילוסופיה הניאופלטונית בדורם של סיריאנוס ופרוקלוס, לגילוי מחדש של הגיאומטריה האוקלידית במאה ה-17 והשפעתה על דקרט, הובס, שפינוזה או ליבניץ למשל, וכן הלאה והלאה. בקיצור: הקשרים בין מדעי הרוח למדעי הטבע הם עובדה היסטורית ידועה שעקבותיה נטשטשו רק בתקופה המודרנית. יש למדעים המדויקים עוצמה וכריזמה ולפעמים גם תועלת במדעי הרוח ולהיפך, גם מדעי הרוח תורמים למדעי הטבע. האם רינון אינו חוטא שוב בהכללות גורפות ובהיסטריה קלה כשהוא קובע כי "ההתרחקות המודעת של הבלשנות ממדעי הרוח היא לא פחות מאשר התרחקות מהמרכיב ההומניסטי של תחום המחקר הזה: היא הפניית גב לקשר שבין הלשון לממד האנושי של האדם לטובת הקשר שבין הלשון לממד הגופני של האדם; היא נטישת המרכיבים בלשון שקושרים אותה להבנת האדם כאדם – ומכאן גם לדיסציפלינות נוספות במדעי הרוח כמו ספרות והיסטוריה – לטובת המרכיבים שקושרים אותה לדיסציפלינות במדעי הטבע כמו רפואה, ומכאן גם להבנת האדם ולתפיסתו כמכונה..." (עמוד 57)? האם רינון אינו שופך את התינוק עם המים כשהוא מכריז מלחמת חורמה ב'מדעיות'? לאן אם כן הוא מבקש להוביל את 'הרוח' כדי לחלצה מן המשבר?

המבנה הרעוע שבנה רינון בשני הפרקים הראשונים של מסתו קורס סופית בפרק השלישי. הקשר בין מחקר במדעי הרוח מחד לבין הוראה וחינוך מאידך – בניגוד לעמדתו של רינון – לא התרופף כלל.

מעמדם הכללי של מדעי הרוח וחשיבותם החברתית הוא מה שהולך ומתכרסם, וכירסום זה מתבטא בקיצוץ תקציבי ובירידה בסטטוס הכללי שפעם היה למקצועות אלה בקרב הציבור המשכיל. בגידתם של בתי הספר התיכוניים בתפקידם להעניק חינוך בסיסי והרגלי למידה נאותים, הורדת הרמה שם ומכירתה בעד נזיד עדשים של רייטינג (למשל פתיחת מגמות למשפטים ולרפואה) ושל אחוז בוגרים שהשיגו תעודת בגרות, רמתם הירודה של מורים רבים, כל אלה עומדים מאחורי משבר מדעי הרוח. עד לאן אפשר להוביל סטודנטים שמתקשים בעברית (קריאה וכתובה), שאנגלית עבורם היא מכשול בל יעבור, רבים מהם חסרי הרגלי למידה וכלים בסיסיים בשלוש שנות התואר הראשון? מספר גדל והולך של תלמידים כאלה הכריע בסופו של דבר את האוניברסיטות וחייב אותן להוריד את הרמה ולוותר על חלום המצוינות. אבל האם מדובר רק במדעי הרוח? הרי תלמידי תיכון ישראלים נמצאים הרחק מאחור בהשוואה למקביליהם מאירופה וממקומות אחרים בהשגיהם במתמטיקה ובמדעים. דומה שמערכת החינוך הישראלית כולה מצויה במשבר מתמשך. האם באמת אפשר לקבל את טעונו של רינון בדבר "התנערות אנשי מדעי הרוח מאחריות חברתית" (עמוד 60) כטעון רציני? הלקאה עצמית היא אסטרטגיה לא רעה אבל רינון צריך קודם כל להסתכל על האחריות המקצועית שלו עצמו, וכאן כאמור צעות בעיות רבות. בגידתן של האוניברסיטות בחלום המצוינות והורדת הרמה שם כדי לשמור על מספר תלמידים סביר יצר אפקט הפוך: בחברה שמודדת כמעט כל דבר בכסף מתברר שמדעי הרוח הפכו "זולים" ולכן לא ממש שווים, שהרי אין למעשה תנאי קבלה ולא נדרש מאמץ מיוחד להשיג תואר במדעי הרוח.

רינון מציע לנו "חזרה אל העבר הטרומ-מודרני, כאשר מדעי הרוח היו המקור הראשי לא רק להבנת האדם אלא גם לחינוכו כיצור מוסרי, משום שנתפסו כמי שיש לאל ידם ללמד את האדם כיצד להתנהל בעולם באופן מוסרי." (עמוד 60). כאמור אם חוזרים אחורה לעידן טרום מודרני אזי מוותרים על החיצוי המודרני שבין מדעי הרוח למדעי הטבע, אבל גם נאלצים לוותר על הדימוי האידיאלי, הרומנטי, המדומיין והלא היסטורי שיש לרינון לגבי תפקידם של מדעי הרוח.

ההומניסטים של הרנסנס שכאמור אחראיים במידה ניכרת על פרויקט החינוך ההומניסטי בעולם המערבי מאז סוף המאה ה-14 ועד העשורים הראשונים של המאה ה-20 וממשיכיהם הרבים ביקשו להכין את תלמידיהם טוב יותר מבחינה מקצועית: לטינית משובחת וסגנון רטורי מרשים יכלו להבטיח קריירה דיפלומטית או משרה אדמיניסטרטיבית בכירה למשל. הבסיס לכך היה לימוד יסודי של הספרות וההיסטוריה היוונית והרומית וחקי קוי מופתים סגנוניים כדמוסתניס או קיקרו. לימוד יסודי שכזה אמור היה גם – כפועל יוצא שיש לייחל לו – למתן את שלטונם של דחפים ותשוקות ולהגביר את שיקול הדעת הבוגר והאחראי אצל התלמידים, כששוב המודלים העתיקים משמשים מופת. לא מדובר כאן כלל על חינוך מוסרי שיטתי וישיר ובוודאי שלא על ניסיון "ללמד את האדם כיצד להתנהל בעולם באופן מוסרי". איש מהמחנכים הגדולים של הרנסנס לא היה תמים עד כדי כך. מדובר בחינוך בסיסי ששימש לעתים קרובות כהכנה ללימודים גבוהים יותר ותכליתיים יותר. חשוב גם לזכור שההתנהלות המוסרית בעולם שייכת כבר – בעולם המערבי מהרנסנס ועד גבולות העולם המודרני והתגברות תהליכי החילון – לתחומה המקצועי של התיאולוגיה, אבל כאן אנו גולשים לפרטים היסטוריים התמקצעותיים מדי.

רינון כן חושב שהוא מצא את מפתח הקסמים לחינוך מוסרי, לא פחות. הוא טוען שמצא "תיאוריה שתתווה את אופן הקריאה בטקסטים שונים כך שניתן יהיה ללמוד מהם כיצד להבין את העולם שבו אנו חיים, ויותר מכך: כיצד להתנהל בו באופן מוסרי, הלכה למעשה. את התיאוריה הזו אני מכנה בשם 'ביקורת דידקטית'." (עמוד 60). קוראים מקצועיים יחייכו למקרא הניתוח האטימולוגי שמציג רינון (עמודים 60-61) לשם התואר 'דידקטי' ביוונית – ניסיון פתטי להרשים קוראים לא מקצועיים. שוב מוצא את עצמו רינון מסביר את המובן מאליו: היסוד הדידקטי בחלק מהשירה העתיקה אבל הוא מתעלם מכך שמחוץ לעולם העתיק לשירה דידקטית ולספרות דידקטית יש שם רע מאוד. למעשה מדובר בקריקטורה, לא בספרות של ממש. מאחר ורינון התלונן על דלותה ועליבותה של הכתיבה המדעית (עמודים 43-44), קצת מאכזב לגלות אצלו צירוף

עילג במשפט: "המקור השני הוא דיומדם, שפעילותו התקיימה במאות..." (עמוד 61). קשה מאוד להבין כיצד קריאה ב'גיאורגיקה' של ורגיליוס למשל (אחת הדוגמאות שמביא רינון) אמורה לחנך את הקוראים "כיצד להתנהל בעולם באופן מוסרי" (עמוד 62). כשרינון אמור לספק קצת קבלות להבטחות הגדולות שנתן בראשית הפרק השלישי הנ"ל מתברר שאין למלים שלו כסוי. הוא מקדיש פסקה אחת בעמוד 62 וחוזר שוב ושוב על תפקידה הדידקטי של הספרות ועל הביקורת הדידקטית, "ביקורת שקוראת טקסטים רבים שוב ושוב במטרה להנחיל לקוראים, באמצעות תהליך הקריאה, תובנות בנוגע לחייהם ולהתנהלותם בעולם" (עמוד 62). זה כבר נשמע כמו עינוי בנוסח התפוז המכאני ובעיקר חסר כל בסיס של ממש. את מה שנותר ממסתו (עמודים 62-68) מקדיש רינון למפתח הקסמים של ניטה שוחט שאת ספרה 'אילו אדם הייתי: רטוריקה של נקמה ורטוריקה של השלמה בישראל' תרגם רינון עצמו עבור אותה הוצאה וסדרה שהדפיסה גם את ספרו. הדברים כה מופרכים ומבולבלים ובעיקר הופכים את הספרות ואת הטכסט הספרותי לקרדום או לאמצעי ובעיקר לטאפט: למה צריך את שקספיר אם האמת שצריך ללמד כל-כך ברורה? "מטרתה של שוחט אינה הנהרת הטקסט של שקספיר, כשהוא לעצמו. באמצעות שימוש בתובנות של המחזה והפריזמה של המושג 'תקווה רדיקלית', הקריאה הדידקטית מציעה לנו – החל בבחינה של טקסטים תעודיים מתוכניות לימודים וכלה בקריאה של יוזמת ז'נבה – כאן ועכשיו, אפשרות של מיפוי 'הפוטנציאל להשתחרר' מ'מעגל החזרה שכובל דורות חדשים לחטאי העבר'" (עמוד 67). האם אנו נזקקים לתורתה החינוכית של הגברת שוחט כדי להבחין במורכבותו של המצב הפוליטי בישראל? והלא מאחורי הדברים מתגלה פוויטיביזם תמים להחריד מחד וחדף מכל ספקות ופקפוקים מאידך. אבל מכאן גולשים כבר במדרון פוליטי חלקלק, והלא "רק" בספרות ובהצלת מדעי הרוח עסקינן. לא גלגל הצלה של

אצבעוני יוצא למלחמה

ממש מטיל ריגול על מדעי הרוח הטובעים בישראל אלא בסך הכל
עוד ניסיון לעשות על ראשו עלי דפנה ולהכתיר את עצמו כאיש רוח
בעל אחריות חברתית.